

Motion

av herr Carl Lindhagen rörande åtgärder till skydd mot bebyggelse, som äventyrar en stads skönhetsvärden.

Stockholm är en vacker stad. Några säga den vackraste i världen, andra en av de vackraste. Staden är uppbyggd på sju holmar och resligt fastland i växlande formationer. Den ligger som ett gyllene smycke i bandet av Mälarens och Saltsjöns arkipelager. Fjärdar, strömmar, vikar och kanaler omkransa staden och genomkorsa den mitt i dess hjärta.

Stadens skönhet består således i dess många profiler i rikliga nyanser. Dessa skönhetsvärden äro en givmild gåva av naturen. De äro stadens arv och ägo, dess adelsmärke genom tiderna. De kunna förhöjas genom bebyggelsen men de kunna också förstöras eller skadas genom densamma. Naturens gåva till staden måste därför skyddas mot vandalismen genom lag. Detta är en stadens och rikets gemensamma angelägenhet. Det bör vara en grundlag för svenskarnas huvudstad.

En sådan lag finnes icke. Den allmänna opinionen och enskildes samvete ha i någon mån under tidernas lopp rest ett värn emot förintelsen. Naturens konturer hava dessutom varit så mäktiga, att de mångenstädes trots allt ej kunnat eller ännu ej hunnit av människohand i sina grunddrag förvanskas.

Vår tids maskinkultur med sina kolossala resurser har dock förmåga att kunna rasera den stoltaste natur mera än gångna tiders vanstyre förmått.

Icke minst hotade äro Söders höjder med sina dominerande profiler och sin ofullbordade bebyggelse. Det kooperativa »skandalhuset» i Stadsgården ruinerade utsikten över det från Slussens lågland uppstigande höglandet samt ödelade stadens stoltaste historiska utsikt. Snett ovanför denna ofärd på stadens profil har rests ett mindre s. k. skandalhus, som sönderbryter den gamla idylliska bebyggelsens klättrande uppför branterna, krönta av våra förfäders stolta skapelse, Katarina kyrkas strålande silhuett, ett monument, som ej kunnat ännu alldeles bortskymmas.

Vad har nutidens människoverk åstadkommit i fråga om återstoden av Katarinahöjdernas över segelleden upptornade massa? Hela berget över vattnet är bortsprängt med sina konturer för att lämna rum för industriella

ändamål, vilka i brokig, trivial omväxling brösta sig mot bakgrunden av den släthuggna bergväggen. Det har dock kanske varit oundgängligt.

Ovanpå denna bergvägg har såsom ett motstycke till våra fattiga förfäders konstverk, Katarina kyrka, av vår tid med sina rika materiella resurser byggts en av vårt lands andligen fattigaste kyrkobyggnader, Sofiakyrkan. Såsom en motsägelse mot densamma ligger på höjdslutningen i stadsplanen insprängt »Anna Lindhagens» lilla friluftsmuseum över den tid, som varit, tillika en pietetsfull vakthållning kring det gamla bergets urformationer.

Den enskilda företagsamhetens bebyggelse i övrigt på denna del av Söders höjder har varit osammanhängande men någorlunda skonsam. Man har inskränkt sig till fristående byggnader med rimlig arkitektur och någorlunda presentabla takresningar. Vackrast och mest representativt är Olle Engkvists av Ragnar Östberg ritade hus med sitt konstnärligt brutna tegeltak. Vilka öden, som denna söderprofil i sina ännu obebyggda delar kan möta, är obekant.

Beträffande Mariasidan av södra bergen klättrar ännu ett band av den gamla stadsdelens terrassformiga, måttfulla bebyggelse på ett dekorativt och välgörande sätt upp emot höjdpunkterna, där en anspråkslös men rimlig kyrka utgör pricken över detta i.

Sedan har den nyare tiden tagit på sitt ansvar att efter sitt kynne bebygga den stora återstående höjdsträckan fram emot Pålsundet och längst detsamma fram mot fastlandets slutpunkt på denna sida. Det äldsta storstadshuset, som reser sig över Mariahissen, gör sig väl i terrängen med en respektabel takresning samt en del tornutsprång, vilka på denna plats synas mig långt ifrån fördömliga. Såsom en kontrast häremot utbreder sig längre bort det s. k. Gubbbuset i renässansstil, som oñeckligen också utgör en prydnad för bergåsen. Ett visst område i närheten är tillika avsatt för större enfamiljshus såsom ett anständigt inslag i denna utsatta profil i stadsbilden. Längre bort vid Pålsundets början och efter dess hela längd resa sig däremot gigantiska hyreshus i hopgyttrad massa utan konstnärliga takresningar. Från motsatta stranden verka de fabriksstad utan skönhet, helst som en stor del av husens fasader bestå av fabriksdystert rött tegel utan rappning. Det tillplattade plåttakshavet med sina skorstensdekorationer gör icke heller någon människa glad. Ett förmildrande inslag är det parkbestånd, varmed de klippor dekorerats, på vilka husen resa sig.

Nu har också krönet närmast byggnaden över Mariahissen börjat byggas med hyreskaserner. De synas skola uppföras i en sammanhängande långa utan konstnärliga takresningar och med brandgavlar, som höja sig något den ena över den andra. Det säges, att stor möda blivit nedlagd på att giva någon harmoni åt dessa plåttakskonstruktioner med sina skorstensprydnader. En förmodligen ganska otacksam uppgift. Även här får den enskilda företagsamheten i huvudsak råda och det är rimligt,

att den, i brist på tillräckligt uttryck i författningarna för den gamla rättsregeln »land skall med lag byggas», inrättar sig efter sin ekonomiska fördel för tillfället. Framför dessa byggnader lärer ett smalt parkområde skola reserveras. Men i profilen dominera de bakomliggande själlösa hyreskasernerna. Fristående hus med ansatser till någon individualitet synes mig bort komma till uppförande på denna dominerande platå.

Över stadens hjärta spinna icke heller nornorna några blida öden. Vad skall det bliva av de sju holmarna med deras strömmar och hotade skönhetsprofiler?

I en olycklig stund byggdes riksdagshuset på sin nuvarande plats. Den huvudsakliga situationen hade räddats, om Albert Lindhagens förslag att lägga riksdagshuset på krönet av Skeppsholmen vunnit avseende. Helgeandsholmen hade då helgats åt sin naturliga uppgift att såsom ett utsökt parkområde bryta igenom den stora bebyggelsen och bli en förmedlande länk mellan Mälaren och Saltsjön, såvitt på landfästena ankomme. Slottets profiler hade legat fria i all sin glans och mitt emot hade den andra statsmaktens tempel rest sig såsom en självständig personlighet vid sidan av regeringsmakten. Därigenom skulle Skepps- och Kastellholmarna också skyddats mot att nedskräpas till en flottstation eller eventuellt, såsom regeringsmakten tillämnat, bebyggas med höga hyreskaserner för att bereda statsmakten en liten flyktig inkomst för dagen till militära ändamål.

Nu ligger riksdagshuset nedtryckt av slottet såsom en vasall till det samma men är ändå tillräckligt stort för att från väster förstöra slottets konturer. En psykologisk följd av denna vandalism är på visst sätt tilltaget att ytterligare tillspärra det lilla utrymmet i stadsbilden mellan slottet och riksdagshuset med en kanslibyggnad, utformad enligt maskinkulturens smakriktning såsom en bastard mellan tidens tre stormakter: fabriken, kasernen och cellfängelset.

Gustaf Adolfs torg, för att taga ett annat exempel, är särdeles illa medfaret. Där borde skapats en centralplats för stadens liv och rörelse. I stället har det tillåtits, att fonden inkräktats av två bankhus, vilka högeligen bidragit till att förvandla torget till en död plats.

Staden har nu frestat en liten ansats att göra åtminstone Strömsborgsholmen till en någorlunda värdig skiltvakt mot Mälarens avlopp genom strömmarna. Man har borttagit den översta våningen på det »skandalhus», som i nyare tid byggdes på holmen. Nu står där under inflytande av Ragnar Östbergs konstskicklighet ett måttfullt, vackert hus i helvit skrud och utsökta fönsterinfattningar. Att taket förefaller mången något tunt, beror ju på, såsom de flesta ej veta, att huvuddelen av taket skall i följd av andra maktens påbud inredas till friluftsrestaurant. Varför? Samtidigt har det tillåtits den enskilda företagsamheten att uppväga denna välgörande förbättring i stadsbilden med att mittemot påbygga det s. k. Centralpalatsets tak med två glasvåningar, som icke alls höra

till husets stil och allra minst äro en hyllning åt strömmarnas heliga ande. Vi äro många, som med häpnad och ogillande iakttagit denna verifikation av rättslösheten för stadens skönhetsvärden. Detta hus, så påbyggt, står, såsom dess namn också angiver, i centrum av den bebyggelse, som giver sin karaktär åt strömmarna. Det dominerar perspektiven mot Stadshusbron, Stadshuset, Mälarbäckenet samt norra strandpartierna av staden mellan broarna.

Detta är nu endast exempel på, vad som menas med stadens profiler och behovet av deras skyddande. Det må betonas, att de inre, gråa stadsdelarna ej heller få lämnas åt sitt öde. Profiler, i den mån de saknas, böra där nyskapas samt förekommande ansatser till stadsbyggnadskonst bevaras och förbättras.

En hitintills enligt min uppfattning särdeles förbisedd angelägenhet är den glans, som skulle spridas över huvudstaden, om den tillika kunde kallas för »den vita staden». Särskilt bleve det en uppkomst för segellederna och övriga vatten, om fasaderna till husen på stränderna voro helt vita, såsom exempelvis till övervägande del är fallet med bebyggelsen på det soliga Medelhavets stränder. Ingen färgnyans på husens fasader är så strålande glad, så lockande, så harmoniskt inställd till alla andra kulörer i naturens och människans liv som den helt vita fasadbetyckningen.

Det är så mycket mera nödvändigt att i tid se upp med stadens profiler, som vi under en tid framåt ha att räkna med en riktning inom arkitekturen, kallad funktionalismen. Den har förmodligen sina förtjänster, och särskilt tilltalar det åtminstone mig, att den vill ha ljus och sol i rikligaste mått uti utrymmena inom husbyggnaden. Man får blott hoppas, att de stora glasmassorna ej avsevärt öka omkostnaderna för uppvärmningen, om överhuvudtaget tillräcklig värme kan med sådant byggnads sätt uppnås under vintertiden i vårt klimat.

Men funktionalismen synes oftast icke sätta värde på den konstnärliga livsföringen. Den är byggd på en krass nyttighetsprincip utan hänsyn till något annat. Därför komma människorna efter någon tid att avskaka sig denna konstart, i den mån den är urspårad, liksom alla andra utsvävningar i vetenskap och konst. Under övergångstiden kan den emellertid hinna göra ofantlig skada på stadens profiler. Den bör därför med all makt hänvisas till stadens baksidor och tillämpas vid uppförandet av kontorslokaler. Faran är alltför stor. Vi svenskar gå gärna i flock och ledband efter modernismen i utlandet, och särskilt brukar tyvärr det tyska inflytandet förlama vår självständighet. Även förenämnda utflöde av den moderna maskinkulturen bör således, såvitt jag förstår, hållas inom tillbörliga gränser.

För att kunna komma till rätta med de antydda missförhållandena och kunna göra det, medan tid är, synes det mig vara nödvändigt, att vandalisering blir i erforderlig mån och såvitt möjligt förbjuden genom lag.

Den enda bestämmelse, som uppmärksammar denna angelägenhet, återfinnes i 38 paragrafen i byggnadsstadgan för rikets städer. Där stadgas nämligen bland annat, att byggnadernas såväl läge som inredning bestämmas med noga aktgivande på, att »byggnaderna tillfredsställa billiga anspråk på smak och prydlighet». I byggnadsordningen för Stockholms stad stadgas i 25 paragrafen: »Vid nybyggnader utmed torg, hamnplatser och bredare gator bör tillses, att husens höjd rättas efter läget och angränsande byggnader». I 59 paragrafen av nämnda ordning föreskrives bland annat, »att alla byggnader skola hållas i sådant skick, att vanprydnad ej uppkommer».

Detta är allt. Byggnadsnämnden har ej något verksamt stöd att trygga sig till. Den kan väl med anledning av förberörda, vaga stadganden giva dem en vittomfattande tolkning och sålunda framträda med en viss stränghet. Men det är å andra sidan förlåtligt, att nämnden tvekar om sin befogenhet inför ett så svävande stadgande. Byggnadsstadgan bör skapa bestämd befogenhet för nämnden och byggnadsordningen innehålla erinringar härom och närmare utformning av detaljerna.

En viss kontroll på byggnadssättet bör ock kunna utövas genom fastställande av bestämmelser därom i stadsplanerna. Det är redan nu vanligt, att föreskrifter meddelas om hushöjderna och omfattningen för en tomts högsta medgivna bebyggelse. Längre går man dock ej gärna, då någon författning ej finnes, som tydligen fastslår de erforderliga principerna.

På grund av vad som sålunda anförts hemställes, att stadsfullmäktige ville:

1) hos kungl. maj:t begära och föreslå tydliga föreskrifter i byggnadsstadgan för rikets städer eller i särskild författning till skydd mot bebyggelse, som äventyrar en stads skönhetsvärden och särskilt dess profiler;

2) för egen del besluta och underställa överståthållarämbetet för ändamålet erforderliga föreskrifter i byggnadsordningen för Stockholms stad.

Stockholm den 23 april 1930.

Carl Lindhagen